

Almási Miklós: Hova tűnt az a rengeteg pénz?

VÁLSÁGKÖNYV

Athenaeum 2000 Könyvkiadó Kft., Bp., 2009. 208 old., 2490 Ft

Almási Miklós könyve: válságkönyv. A szerző ismert esztéta, filozófus, aki az utóbbi két évtizedben a piacgazdaság, a kapitalizmus új vagy érdekes jelenségei iránt érdeklődik (l. *Napóra a Times Square-en*. Kávé, Bp., 1977. *Léghajó Manhattan felett. Kalandok a Wall Streeten és Hollywoodban*. Közgazdasági, Bp., 1992.). Új könyvében közérthetően összefoglalja a 2008 szeptemberében kirobbant gazdasági-pénzügyi válsághoz vezető tényezőket, majd a válság mélyebb okairól, a gazdasági szerkezet változásairól is beszél. Röviden leírja gondolatait néhány megoldási javaslatról is. Sokakra lehet hatással ez a könyv, akik a válság tömör és közérthető leírását hiányolták idáig.

A válság közvetlen okainak leírásában – néhány tényezőtől eltekintve – alapvetően a külföldi liberális gazdasági sajtó interpretációjához közeli véleményeket fogalmaz meg. A válság mélyebb okairól viszont leginkább az újbaldali szerzőkhöz hasonlóan gondolkodik: erről a témáról egy 1995-ben írt könyvfejezetét közli újra, kis módosításokkal. Olyan „újkapitalizmust” ír le, melyet a pénzügyi piacok uralnak, kiszorítva a reálgazdaságot. Ezután eljut a megoldási javaslatokhoz és több, forgalomban lévő javaslat előnyeit és hátrányait is tárgyalja, de a kis terjedelem nem teszi lehetővé az érdemi elemzést.

Egy ismeretterjesztő műtől nem várható el a tudományos alaposágú érvelés, viszont fontos, hogy az olvasók pontos információkhoz jussanak. Ebből a szempontból sok kívánnivalót hagy maga után a könyv. Néhány konkrét ügyről a recenzió további részében szó lesz még. Általánosságban viszont két problémát emelnék ki. Miközben dicséretes, hogy Almási nem tűzdeli tele a szöveget szakkifejezésekkel, azt a néhányat, amely mégis szerepel,

gyakran pontatlanul használja. Így törtenhetett, hogy a nyilván elsősorban a külföldi sajtót olvasó szerző újrarendezett olyan pénzügyi szakkifejezéseket, amelyeknek van bevett magyar fordítása (vagy hol magyarul, hol angolul használja őket). A legszebb példa a 89. oldal 4. ábrája, melynek felirata: „A fedezeti alapok tündöklése és bukása. A hedge funds tőkéje (millió dollár)”. Vannak helytelen fordítások is: például az FDI magyarul nem külföldi tőkebefektetés, lévén annak egyik fajtája, hanem *közvetlen* külföldi tőkebefektetés (46. old.); az *economies of scale* magyarul méretgazdaságosságot jelent, és nem nagy sorozatgyártókat (64. old.). Olykor egy-egy kifejezést kétféleképpen is fordít: *excess money* – fölös pénz (67. old.) vagy pénztúlkínálat (94. old.)? Nemcsak a szakkifejezésekkel, az adatokkal is rendkívüli nagyvonalúsággal bánt – erről később részletesen is lesz szó.

Ez elvezet a második problémához, amelyet *asszociatív közgazdaságtannak* neveznék. Almási nem abban az értelemben használja a minőségi külföldi sajtóban szereplő fogalmakat és gondolatmeneteket, mint a közgazdászok. Pontos megértésük helyett gyakran képztársításokkal él, és ezután logikai láncok helyett asszociatív módon épít fel kapcsolatokat a különféle tényezők között. Például a pénzpiacokon áramló pénzek növekedésének okaként meg sem említi a tranzakciós költségek csökkenését (ami a legfontosabb tényező), hanem olyan „asszociatíván” könnyebben érthető okokat feltételez, mint a kivándorlók és a feketegazdaság. Hasonlóan jár el, amikor a korábbiaktól radikálisan nem különböző új pénzügyi eszközöket posztmodern tulajdonságokkal (és jelzővel) ruházza fel, majd betiltásukat követeli.

Ez a módszer már megkérdőjelezhető egy ismeretterjesztő írásnál: biztosan sok közgazdász tud termékeny asszociációkat társítani a relativitás-elmélethez, amit azonban egy fizikus lektor feltehetőleg nem igazán értékelné. Ezért is kár, hogy a könyvnek nem volt szakmai lektora.

KÖNYV VAGY BLOG?

Az első fejezet, a *Krizistörténet* érdekesen és összeszedetten tudósít a vál-

ság *közvetlen* okairól: az új pénzügyi termékekről, a piaci szereplők viselkedéséről és az olcsó pénzről. Ez a könyv legerősebb fejezete. Az elemzés forrásként elsősorban a nemzetközi gazdasági sajtót használja, és többnyire az ott olvasható fejtegetésekhez hasonló következtetésekre jut – bár egy-két logikai lépés gyakran hiányzik a levezetéseiből. A közvetlen okok között elsősorban az új jelzáloghitelek állami támogatását és az új pénzügyi eszközök használatát említi. Meglepő, hogy alig szerepel a fejezetben a monetáris politika, amelyet mind a sajtó, mind a szakmai közvélemény nagyon lényegesnek tart. Érdemes volna tudni miért: Almási nem tartja fontosnak, vagy egyszerűen nem keltette fel az érdeklődését? Ennek a makroökonomiai elemnek a teljes elhanyagolása viszont óhatatlanul féloldalassá teszi az elemzést, hiszen a makrokörnyezet elemzése nélkül nem érthető meg, mi vezetett a bankárok felelőtlen magatartásához. És mivel a posztmodern értékpapírok okozták a válságot, Almási erős korlátozásukat, esetleg betiltásukat javasolja.

A következő rész „Az újkapitalizmus struktúrája” címet viseli és a válság mélyebb okait a kapitalizmus új formájának jellemzőiből vezeti le. Almási a jelenlegi világrendet – nem túl fantáziadúsán – újkapitalizmusnak nevezi. A fantáziatlanságnál nagyobb probléma, hogy ugyanezt a kifejezést számos újbaldali szerző is használja, gyakran más-más értelemben. A magyarok közül például Szalai Erzsébet, akinek könyve címében is szerepel (*Az újkapitalizmus és ami utána jöhet*. Új Mandátum Kiadó, Bp., 2006.) Egy posztmodern gondolkodó mindenképpen reagálhatna arra, hogy mennyiben ért mást ezen a fogalmon, mint a többiek.

Az Almási-féle újkapitalizmusnak három alapvető jellemzője van: a posztmodern pénzügyi eszközök hihetlen burjánzása, a dereguláció és a globalizáció. Ezek az új folyamatok, fejlemények spekulatív tőkeáramlásokhoz vezetnek. Fontos állítása, hogy a deregulált pénzpiac magasabb hozamokat biztosít, mint a reálgazdaság, és így elszívja előle az erőforrásokat. Külön kitér arra, milyen új tevékenységek járulnak hozzá ezekhez a vált-

lólagos forrásokhoz: a pénzmosók, a kivándorlók és a nyugdíjalapok.

Ez a fejezet valódi posztmodern szöveg: a szerző 1995-ös könyvének egyik (kissé aktualizált) fejezete néhány közbeszúrással 2009-ből. A forma érdekes párbeszédre adna alkalmat, de a közel 50 oldalas szövegben található hat (6 db) néhány soros közbeszúrással erre nem elég. Meglehetősen bosszantó olyan (a szerző által nem kommentált) szövegeket olvasni 2009-ben, mint hogy az 1992-es spekulatív támadás után az Európai Árfolyamrendszerben (ERM) „az egyes devizák lebegési »től-ig«-jét oly mértékben bővítették ki, hogy annak ma már semmiféle fegyelmező hatása nincs” (80. ol.). Kérdés, hogy ezt a megállapítást mennyiben tartja a szerző relevánsnak öt évvel az euró bevezetése után. Ráadásul éppen ezért nincs is lehetőség az európai valuták elleni spekulációra, amiről az egész bekezdés szól. Miután ez a fejezet már korábban megjelent, érdekes kritikák készültek róla (pl. Csontos László – Király Júlia – László Géza: Az ezredvégi nagy borzongás. *Közgazdasági Szemle*, 1997. július–augusztus, 569–596. old.), amelyekre Almási új könyvében egyáltalán nem reagál.

A következő fejezet (*Világkörnyezet*) több dologról is szól: a globalizáció jellemzőiről, a magyar helyzetről (4 oldalban), a szuverén alapokról, majd a nyomorról. Fő állítása az, hogy a globalizáció (jelenlegi) második szakaszában Kína válik a legfontosabb erővé, amely gazdasági ereje és javuló alkupozíciója következtében diktálhat a fejlett államoknak.

A *Megoldási mozaikok...* c. rész alfejezetei egy-egy iskola vagy javaslat köré szerveződnek. Először a keynesi gazdaságpolitikáról ír, és az elmélet rövid ismertetése után méltatja a mostani amerikai csomag előnyeit és hátrányait. Az utóbbiak közül azt emeli ki, hogy nem látja jelét a pénzügyi szféra strukturális átalakításának. A protekcionizmusról határozottan nyilatkozik: „A protekcionizmus gazdaságilag lehetetlen” (157. old.). Marx kapcsán azt javasolja, hogy a sok marxi gondolat magját tartalmazó *Nyersfogalmazványt* érdemes kiindulópontként használni, de vannak kétségei is ezeknek a gondolatoknak az

alkalmazhatóságáról. Beszél Helmuth Schmidtnek a pénzügyi szektor átalakítására tett javaslatáról is (magyarul: Hogyan jutunk ki a depresszió csapdájából? *Népszabadság* 2009. január 31.), amellyel határozottan rokon-szenvez.

Az utolsó, *Válságkultúra* című fejezet szövege egyre inkább bloggá esik szét. És ez nem is véletlen: az alfejezetek alapvetően nem különböznek a szerző honlapján is megtalálható, azonos című blogbejegyzésektől. A szerző az egyes témákról egy-egy könyv vagy cikk kapcsán közli gondolatait. Ezek a fejtegetések igazából nem kapcsolódnak a válsághoz, tárgyuk inkább a modern élet: modern kutyuk, éretlen fiatal felnőttek, illiberális demokrácia, plasztikai műtétek (testbiznisz) és a társadalom kockázathoz való viszonya.

POSZTMODERN PÉNZÜGYI ESZKÖZÖK

A válság okainak vizsgálatakor megismerkedhetünk a szerző által posztmodernnek nevezett pénzügyi eszközökkel. Ez a fogalom nem Almási-tól származik, bár erre a könyvben semmilyen hivatkozás nem utal. John Lancaster a *The New Yorker* 2008. november 10-i számában azt írja, hogy a posztmodern pénzügyi piacokon a pénzügyi eszközök „értéke” ugyanúgy többértelmű, mint az irodalmi dekonstrukcióban a „jelentés”. Almási nem indokol, hanem egyszerűen posztmodernnek nyilvánítja az 1970-es évektől kezdve megjelenő bonyolult pénzügyi eszközöket. Leginkább a származtatott pénzügyi termékeket sorolja ide, melyek fontos szerepet játszanak a válság kialakulásának leírásában. Erős korlátozásukat javasolja: „amennyiben a kormányok – elsősorban Amerika – nem zárja ki ezeknek az eszközöknek jelentős részét, nem várható eredmény” (49. old.).

Mennyiben újak ezek a termékek, jogos-e a posztmodern jelző, vagy ez a névadás inkább – hogy Almási egyik kedvenc kifejezésével éljek – médiahack, az asszociatív közgazdaságtan része? A könyv erősen amellett érvel, hogy a posztmodern pénzügyi termékek megjelenése az újkapitalizmus új jellemzője, és így rájuk hivatkozva

adható meg ennek a válságnak a *specifikus* magyarázata. De valóban ennyire újak ezek a termékek? És csak ebben a válságban játszottak fontos szerepet? És be kellene-e tiltani őket?

A származtatott pénzügyi termékek olyan szerződések, amelyeknek az értéke valamilyen más dolog (pl. egy tonna gabona vagy 100 IBM részvény) értékétől függ. A legegyszerűbb származtatott termék a határidős ügylet. Két fél szerződést köt például arra, hogy az egyikük egy év múlva leszállít egy tonna gabonát 100 dollárért. Az ügylet értéke függ a gabona áratól: ha a gabona ára felmegy 120 dollárra, akkor a szerződés 20 dollárt ér a vevő számára (1 év múlva), mert ennyivel kellene többet fizetnie, ha nem kötött volna szerződést. Látni kell, hogy egy ilyen szerződés alapvetően csökkentheti a bizonytalanságot, hiszen a gabonatermelőnek nem kell attól tartania, hogy lemennek az árak. Alkalmasság azonban ez az eszköz spekulációra is: ha valaki köt egy ilyen szerződést, pedig nincs is gabonája, akkor egyszerű kockázatvállalásról van szó. Az újabb pénzügyi eszközök hasonló elveken alapulnak, viszont valamivel bonyolultabbak. A hitelmu-lasztási csereügylet (CDS) például azt jelenti, hogy az egyik fél biztosítást köt a GM (vagy más vállalat) csődjé ellen: minden évben fizet egy összeget egy banknak, amely 1000 dollárt fizet nek, ha a GM csődbe megy.

Történetileg a származtatott termékek egyáltalán nem tekinthetők posztmodernnek. Az 1630-as évek hollandiai „tulipánmániája” idején minden további nélkül lehetett határidős ügyleteket kötni a tulipánhagymákra. Az 1860-as években nagy tételben lehetett terményekre vonatkozó származtatott termékekkel kereskedni az amerikai árutőzsdéken. Az 1970-es évek újdonsága az, hogy nagy mennyiségben a tőzsdékre kerültek a részvényekre és kötvényekre vonatkozó opciók és határidős ügyletek is. Elképzelhető volna tehát a posztmodern pénzügyi termékeknek olyan definíciója, hogy azok értékpapirokra (és nem árukra) vonatkozó, származtatott pénzügyi termékek. Ez önmagában konzisztens definíció volna, és annyiban hasznos is, hogy az ilyen, egyre összetettebb vagy „absztrak-

tabb” termékek típusainak száma és a belőlük gazdát cserélő mennyiség is exponenciálisan nőtt ettől az időszaktól kezdve.

A könyv szempontjából azonban az érdekes kérdés az, vajon az értékpapírokra vonatkozó származtatott pénzügyi termékek *válságokozó tulajdonságaikban* eltérnek-e a korábban is használt pénzügyi értékpapíroktól. A korábbi pénzügyi válságok azt mutatják, hogy nem.

Nézzünk néhány példát erre! Az 1630-as években a tulipánhagymák ára a spekuláció hatására az egekbe szökött, majd összeomlott. Miután sok ember fektette pénzét tulipánhagymákba (vagy esetleg csak származtatott ügyleteket kötött rájuk), a buborék kipukkanása komoly károkat okozott a pénzügyi rendszerben. Az 1700-as években jelentek meg nagy mennyiségben a vállalati részvények. Abban az időben ezek számítottak „modern” pénzügyi termékeknek, hiszen a befektetők nem ismerték a részvényárak mögötti tényezőket, és nem léteztek olyan szabályozók, amelyek meg tudták volna akadályozni a részvényekkel való visszaéléseket. Az 1720-as pánik során a Dél-tengeri Társaság gyakorlatilag piramisjátékot rendezett olyan módon, hogy folyamatosan (részletre vásárolható) új részvényeket bocsátott ki, és ebből fizetett osztalékot a korábbi részvényeseknek. A mesterségesen felfújott részvényár egy idő után összeomlott, magával rántva több ezer ember megtakarításait.

Ugyanebben az időszakban John Law skót „pénzügyi zseni” hasonló tevékenysége – amelybe az uralkodó támogatásával a Francia Nemzeti Bank részvényeit is bevonta – a fejlődése korai fázisában lévő bankrendszer összeomlásához vezetett, amely több évtizedre (vagy évszázadra) vetette vissza a francia pénzügyi rendszer fejlődését. A részvények ebben az időben újdonságnak számítottak, és hasonló mechanizmuson keresztül vezettek pénzügyi válsághoz, mint most a hitelmulasztási cserügyletek.

A Dél-tengeri Társaság összeomlása után meglehetősen könnyű lett volna azt mondani, hogy a részvények rossz, csúnya, túlságosan absztrakt, ráadásul „modern” értékpapírok. Almási hasonló érveléssel különböztet meg jó

és rossz értékpapírokat. Az 1970-es évek óta született pénzügyi eszközök véleménye szerint „nem mind »sáros« eszközök, de jó modellként szolgáltak a még kockázatosabb eszközök számára és beindították a laza pénzpolitikát [...] Napjainkra megjelentek a szofisztikált (mondjuk zsonglőr, vagy amerikai szóhasználattal élve »mérgező hatású«) »termékek»” (36. old.). Az üzenet lényege, hogy ezek a zsonglőr termékek inherensen rosszak, és túl nagy kockázatvállalást tesznek lehetővé. Ebből a megkülönböztetésből logikusan következik Almási javaslata, hogy a sáros eszközöket be kell tiltani.

Érvelése azonban egyoldalú. Miközben a kockázatokat teljes egészében figyelembe veszi, egy szót sem ejt arról, hogy a származtatott termékek hasznosak, mert lehetővé teszik a kockázatok fedezését, és segítik a gazdasági növekedést. Ezt mutatja a pénzügyi piac fejlettsége és a gazdasági növekedés közötti kapcsolatot vizsgáló terjedelmes szakirodalom. (Jó összefoglalása: Ross Levine: *Finance and Growth: Theory and Evidence*. NBER Working Paper No. W10766, 2004.)

Megalapozatlan az a feltételezés is, hogy bizonyos értékpapírok inherensen rosszak. A részvények példája is arra utal, hogy a pénzügyi termékek használatának módja generálja a gondokat. Az egyik probléma – ami a könyvben is kellő hangsúlyt kap – a helytelen szabályozás: a rendszerkockázat figyelmen kívül hagyása, illetve az olyan szabályozási lyukak, amelyek lehetővé teszik, hogy a bankok nem átlátható módon vállaljanak kockázatokat, mérlegükben ne szerepeltessék őket, és így a részvényesek és a szabályozók számára nem látható kockázatok vállalásával tegyenek szert extra haszonra. Ez azonban nem azért van, mert „a pénzügyi rendszernek sikerült kiharcolnia, hogy mérlegeiben ne kelljen feltüntetnie a rizikós tételeket” (39. old.). A szabályozás célja éppen az, hogy ezek a tételek bekerüljenek a banki mérlegekbe, és a bankok befektetéseik kockázatosságának megfelelő mennyiségű tartalékot képezzenek. A probléma az, hogy a bankok – ismerve a szabályokat – rendre olyan eszközöket fejlesztenek ki, amelyekre nem

vonatkoznak a szabályok. A szabályozás mindig le van maradva. Éppen ezért nem tartalmaznak újdonságot az olyan javaslatok, mint például Helmuth Schmidtenek egyik pontja, nevezetesen: „A pénzügyi intézeteknek mindenfajta mérlegen kívüli tranzakciója (és nyereség-veszteség kimutatása) tilos, és gyakorlata büntetéssel szankcionálható” (165. old.). Az elv nem új, az ördög viszont a részletekben bújjik meg – a részletes szabályozás ismeretében előbb-utóbb kifejlesztnek olyan termékeket a bankok, amelyek nem szerepelnek a mérlegben.

A másik, de a könyvben alig említett problémát – pedig szinte minden új pénzügyi eszköz esetében fennáll – az okozta, hogy mivel a befektetők és az értékpapír-minősítők nem értették pontosan az új eszközök működését, az általuk használt árazási modellek rosszak voltak, és ezért például a jelzáloghitelek kockázatát hordozó értékpapírok kockázatát nem ismerték pontosan azok, akik megvették őket. A kockázat kiszámításához használt modellek, amelyek más, egyszerűbb értékpapírok esetében jól működtek, itt fejre álltak. Erről egyébként a könyv legvégén Almási is ír: „e számítások azért nem pontosak, mert kiindulásuknál épp az extrém lehetőségeket nem tudják figyelembe venni” (200. old.). Ez a kérdés azonban ennél sokkal nagyobb súlyú.

Mivel az új pénzügyi eszközök nem különböznek radikálisan a korábbiaktól, nem igazán indokolt őket mint posztmodern pénzügyi eszközöket az újkapitalizmus alapvető jellemzői között szerepeltetni. Ellene szól az is, hogy tömeges elterjedésük más, alapvetőbb tényezők következménye: leginkább talán az információtechnológiai fejlődés és a deregulációé, s épp ezek talán fontosabb jellemzői az „újkapitalizmusnak”.

REPÜLŐ PÉNZPIAC

A válság mélyebb okait vizsgáló alfejezet fő tézise, hogy „a reálszférából átcásbitott pénztömegek a repülő pénzpiacon dolgoznak, illetve átléptek a posztmodern pénzügyi eszközök piacára és ott termelik a profitot” (73. old.). A szerző – ez asszociatív közgazdaságtana egyik csúcsa – ebből vezeti

le például a magas európai munkanélküliséget is, hiszen nem jut elég tőke az iparnak. A repülő pénzpiac súlyát érzékeltető számok azonban nagyságrendekkel el vannak túlozva a könyvben.

Almásai összekeveri a bankok által birtokolt tőke *állományát* a határokon át áramló *tőke mozgással*. Képzeli el, hogy egy bank 1 millió dollárral rendelkezik. A 80-as években, amikor még nagy költséggel lehetett mozgatni a pénzt, ezt a pénzállományt, mondjuk, egy hónapban egyszer mozgatta a bank (például minden hónapban átutalta annak a leánybankjának, amelyiknek a legnagyobb szüksége volt rá). Ekkor az éves pénzmozgás 12 millió dollár volt. A tranzakciós költségek csökkenése miatt a banknak most már megéri minden nap (akár többször is) átutalni a pénzt annak a leánybankjának, amelyiknek a legnagyobb szüksége van rá. Így a tőke mozgás 365 millió dollár lett. Harmincszorosára nőtt a repülő pénzpiac teljesítménye! A bank által használt tőke azonban mindkét esetben ugyanúgy 1 millió dollár. Ez az állományok és mozgások (stock és flow) összekeverése, amire számos más gazdasági kontextusban is látni néha példát (a tőkeállomány és a nemzeti jövedelem is ilyen).

A bankok pénzügyi közvetítőként a tőkéjük nagy részét kölcsönadják másoknak, és ezért tevékenységük a mérlegükben lévő tőkének csak egy részét „foglalja le” (ide tartozik a bankok tulajdonában lévő épületek értéke vagy a tartalék), a többit kölcsönadják a vállalatoknak. A bankok által saját tevékenységükhöz felhasznált tőke a Standard and Poor's 500 (a pénzügyi szektor részvényeinek értéke az 500 legnagyobb vállalat teljes részvénytőkéjéhez viszonyítva) alapján az összes részvénytőke nagyjából 15 százalékát képviselte 2008 közepén – vagyis a Lehman Brothers csődjé előtt. Ez azért nem elég ahhoz, hogy megfojtassa az ipart.

A bankok által „lefoglalt” tőke mennyisége tehát több nagyságrenddel különbözik a határokon átáramló pénz mennyiségétől. Persze még így is számos kérdést vetnek fel a hatalmas pénzáramlások. Arról komoly vita folyik a közgazdasági szakirodalomban is, hogy a tőke könnyű és szabad áramlása milyen következményekkel

jár a reálszektorra nézve. Az a fenyegetés, hogy például a magyar államkötvények nagy hányadát néhány nap alatt eladhatják a külföldi befektetők, nyilván fontos az optimális magyar gazdaságpolitika szempontjából. Ezekről a megoldatlan problémákról Almási nem ír.

A repülő összegek megsokszorozódása tehát elsősorban abból adódik, hogy a technológiai és a szabályozási változások miatt ugyanakkora banktőke gyorsabban mozog, és így több pénz repül egy nap alatt. Ezért könnyű válaszolni arra a kérdésre, hogy „Honnan ez a rengeteg pénz?”, amit Almási az egyik alfejezet címéül választott. Az új pénzáramlás forrása elsősorban a tranzakciós költségek csökkenése, és ehhez kapcsolódóan a bankok működési módjának megváltozása. Erről a könyvben nincs szó, Almási inkább a pénzmosásról és a bevándorlókról ír, melyek egy asszociatív gondolatmenetben nyilván közvetlenebbül kapcsolódnak a repülő pénzpiachoz, mint a tranzakciós költségek változásai. Empirikusan viszont sokkal kisebb a jelentőségük.

ADATOK ÉS FÉLREÉRTÉSEK

A könyvben jó néhány tárgyi tévedés is van, itt csak egy pár igazán látványosat emelnék ki. Talán egy közgazdász lektor észrevette volna őket...

A leginkább feltűnő az adatok kezelésének nagyvonalúsága. Szinte soha nem derül ki, hogy az adat pontosan honnan származik, pontosan melyik időszakra vonatkozik, esetleg mi a mértékegysége. Előfordul például, hogy a válság súlyosságának ecsetelése túlzásba csap át: „Japán 35%-os GDP-zsugorodással vezet a listát.” (54. old.) Szerencsére később megtudjuk, hogy ez így mégsem igaz: „Japán GDP-visszaesése 10%-os, exportcsökkenése 35%-os volt” (124. old.). Innen nézve szinte megnyugtató a helyzet. Kellemes meglepetést okoz(na), hogy az „európai országok már a GDP-jük 6–9 %-áig eladósodtak”, de sajnos ez sem igaz, sőt számos ország – köztük hazánk is – a 60 százalékos maastrichti kritérium teljesítéséért küzd.

„Egyesek szerint ma Amerikában a GDP 70 %-át a finansz- és szolgáltatá-

si szektor termeli – lehet, hogy ez nem egészséges arány” (169. old.) Lehet, hogy nem, de kik azok az egyesek? Érdemes megnézni a hivatalos adatokat: 2007-ben az amerikai GDP 66 százalékát állította elő a szolgáltatási szektor (amiben a „finansz” is benne van: minden finansz szolgáltató, de nem minden szolgáltató finansz), amihez esetleg hozzá lehet adni valamennyit a kormányzat által elköltött 13 százalékból. Az iparági szintű adatok megtalálhatók a BEA honlapján (www.bea.gov/industry/xls/GDPbyInd_VA_NAICS_1998-2008.xls). Szóval az Almási által közölt arány nagyjából elfogadható, de miért nem közli pontosan?

Mit tehetnek az európaiak a recesszió megfékezésére? „Mentőcsomagjaikkal a nemzeti bankok tartalékaig tudnak elmenni, egy ponton túl nincs több pénz.” (155. old.) Ez meglehetősen érdekes szemléletre vall a független jegybankok korában: a jegybanki tartalék leginkább a valuta védelmére vagy a pénzügyi rendszer stabilitásának megőrzésére áll rendelkezésre, a költségvetés hitelét veszélyes lenne ebből finanszírozni.

Az amerikai politikát pedig így kritizálja a szerző: „Az nem került bele a nyilvános vitákba, hogy az adózók megkopsztásán kívül Amerikának számos egyéb lehetősége is van arra, hogy mentse a helyzetet: például a kötvénykibocsátás.” (48. old.) A kötvénykibocsátás eladósodást jelent, vagyis ugyanúgy az adózók megkopsztását jelenti, legfeljebb kicsit később. Esetleg csak a fiatalabb adózók haja lesz oda.

A kötvényekről még egyszer: „Az ember azt hinné, hogy a csődökkel teli Amerikában a világ hátat fordít az államkötvényeknek, de mégsem: a kötvényárak lefelé mennek, a hozam növekszik, vásárolják őket.” (55. old.) Nos, a kötvény a használt lakáshoz hasonló termék: ha az ára lefelé megy, az éppen azt jelzi, hogy nincs rá kereslet, egyre nehezebb eladni. A hozam növekedése ugyanezt jelenti.

„Ide fűzök egy mellékszálát 2009-ből: a két évig tartó nyersanyag- és élelmiszer-spekulációról. A pénzügyi válság kezdetén indult el az olajárrobbanás, és vele majd minden nyersanyag (rész, alumínium, nikkel) inflációja.

Mellé egy soha nem látott élelmiszerár-növekedés.” (91–92. old.) Ez a magyarázat valószínűleg nem igaz: 2008 első félévében a gyorsan bővülő kínai gazdaság nyersanyagigénye még erősen növekedett. A spekuláció ellen szól az is, hogy több termék ára egyszerre nőtt: a spekulánsok leginkább csak egy-egy termék piacán tudnak hatékonyan működni. Az élelmiszerekkel kapcsolatban egyébként maga Almási cáfolja meg magát: „Durvább játszma folyt az élelmiszerekkel, ahol a magas olajár az egekbe röpitette a bioüzemanyag növényeinek (kukorica, cukorrépa) árait. Emiatt aztán régiók éheztek, mivel összeszűkült az élelmiszertermelésre szánt termőföld, a farmerek gabona helyett bioüzemanyagot termeltek.” (92. old.) Hol itt a spekuláció?

„E csapdába a könyvvizsgálók is beleestek – ha nem épp cinkosai voltak a felelőtlen játéknak: a Lehman Brothers befektetési bank még pár héttel összeomlása előtt is minden hitelminősítőtől AAA minősítést kapott.” (43. old.) Érdemes tudni, hogy a könyvvizsgáló feladata a számviteli kimutatások igazságtartalmának ellenőrzése, a hitelminősítő pedig – például a kimutatásokból – előrejelzi, hogy csődbe fog-e menni a vállalat. A kettő jó esetben nem ugyanaz.

NYOMTATOTT VÁLSÁGBLOG

Érthető az igény, hogy magyarul jelenjenek meg közérthető könyvek a válság okairól és következményeiről. Ezek közül az egyik első Almási könyve, melynek a közérthetőség mindenképpen erénye. Ám figyelni kell arra, hogy a közölt információk pontosak legyenek, a szerző a szakki-fejezéseket megfelelően használja, és gondolatmenete ne mondjon ellent a tudományban elfogadott logikának. Almási Miklós adatai pontatlanok, a szakki-fejezéseket következtetlenség használja, és az általa alkalmazott asszociatív közgazdaságtan nem mindig helyettesíti a folyamatok pontos megértését. De persze jogos az ellenvetés, hogy a közgazdászok miért nem írtak jobbat vagy miért nem fordították le a külföldi szerzők műveit.

Végül a könyv szerkezete felveti azt a kérdést, hogy pontosan miért

is fizet az olvasó. Egy új fejezet, egy új nyomott 13 éves fejezet, néhány rövid ötlet és az interneten is olvasható blogbejegyzés kinyomtatva. Nos, nem egyértelmű, vajon mi a jobb befektetés, ez a könyv vagy egy jófajta posztmodern pénzügyi termék...

MURAKÓZY BALÁZS

Tózsér János: Metafizika

Akadémiai Kiadó, Bp., 2009. 262 old. 2990 Ft

Minden valamire való bevezetés a metafizikába elsőként magának a metafizikának a meghatározására tesz kísérletet. Ez meghatározás azért sem nélkülözhető, mivel számos tévképzet él a metafizikával kapcsolatban (és talán magával a filozófiával kapcsolatban is). Manapság divatos lett „metafizikai” nézeteket hangoztatni, összekeverve a más területekhez kapcsolódóan kialakult véleményeket és vélekedéseket azokkal az állításokkal, amelyekkel a metafizika művelésekor ismerkedhetünk meg, s amelyek csöppet sem misztikusak, hanem világosak és közérthetőek.

A metafizikával kapcsolatos tévképzetek egyik oka éppen az, hogy arra a kérdésre, *mi a metafizika*, nem is olyan könnyű pontos választ adni. A metafizikusok maguk sem szolgálnak azonos tartalmú meghatározásokkal, és ennek egyik oka, hogy a metafizika művelői között nincs egyetértés abban a tekintetben, hogy mi legyen a metafizika központi kérdése.

Vajon miért osztja meg ennyire a filozófusokat a metafizikához való viszonyuk? Miért éppen a metafizika az, ami nélkül sokan nem tudják elképzelni a filozófiát, miközben mások csak nélküle tudják elképzelni? Az egyik ok bizonyára a metafizika tárgya: a *valóság*. A metafizika a valóság általános természetének vizsgálata, vagy másképp kifejezve: kísérlet a *végső* valóság leírására. A másik ok egy régi filozófiai ábránd, amelynek megvalósítására a metafizika alkalmasnak találja magát: a *(végső) valóság tudományának* a megteremtése.

Csakhogy ez a meghatározás önmagában nem túlságosan informatív. Joggal merülnek fel a kérdések: Mit értsünk a valóság tudományán? Egyáltalán: melyik tudomány nem az? Miben tér el tőlük a metafizika? Mit jelöl egyáltalán a „végső” mint a valóság jelzője? Milyen értelemben szolgálnak ismeretekkel, és miféle kijelentéseket tesz a metafizikus a valóságról? Vizsgáljuk meg ezeket a kérdéseket alaposabban!

A METAFIZIKA TÁRGYA: A LÉTEZÉS?

Kezdjük a metafizika tulajdonképpeni tárgyával. Mit értenek a metafizikusok „valóság” alatt? Íme egy plauzibilis válasz: a *valóság mindaz, ami létezik*. Tehát a metafizikai vizsgálódások közvetlen tárgya a *létezés*. De milyen értelemben tárgya a metafizikának a létezés? Ez utóbbi kérdés kétféle módon válaszolható meg. A metafizika tárgya: (1) maga a létezés; (2) maguk a létezők. Van különbség, de vajon miben áll?

Itt mindjárt szeretnék eloszlatni egy lehetséges félreértést. Abban a metafizikában, amelynek problémáit Tózsér könyve részletesen vizsgálja, illetve amit *kortárs* metafizikának nevezhetünk, nem merül fel alapvető kérdésként az, hogy miért vannak a világban azok a dolgok, amelyek létezésével kapcsolatban a metafizikai viták kialakulnak. Hogyan értem ezt? Nem abban az értelemben, hogy minek köszönhetik létezésüket azok a dolgok, amelyek léteznek, vagyis nem Isten létezése valamely metafizikai bizonyításának részeként értem a kérdést. Vannak filozófusok, akik szerint a metafizikában egyetlen igazán fontos kérdésre kellene összpontosítani: „Miért van egyáltalán létező, nem pedig inkább semmi?” (Martin Heidegger: „Mi a metafizika?” In: „... költőien lakozik az ember...” – *Válogatott írások*. Szerk. Pongrácz Tibor, T-Twins, Bp., – Pompeji, Szeged, 1994. 33. old.) A kérdéssel Heidegger célja az, hogy a létezőt – saját terminusával élve: a létet – oly módon ragadja meg, hogy zárójelbe teszi a létezőt, amely létezik, mert szerinte „a metafizika a létezőn túlra kérdez.” (uo. 29. old.) Még ha nekem vannak